

KRAASNA MURRAKU VENE LAENSÕNADEST

Enn Ernits

Sissejuhatuseks

Hääbunud Kraasna murraku sõnavara on talletatud üsna vähe. Seda on Pihkvamaal kogunud peamiselt folklorist Oskar Kallas 1901. aastal ja soome keeleteadlane Heikki Ojansuu 1910. aastate algupoolel. Kallas avaldas mitmesugust sõnavara ja rahvalaulutekstit oma teoses „Kraasna maarahvas“ (Kallas 2003), kuid on säilinud ka tema reisimärkmikud. Ojansuu kogutud aines jäi aastasajaks arhiivipõhja. Alles 2014. aastal ilmusid tema talletatud tekstid kogumikus „Lõunaeesti keelesaarte tekstid“ (Mets jt 2014). Paar aastat hiljem koostas Müncheni ülikooli üliõpilane Tobias Weber (2016) Kraasna murrakust bakalaureusetöö, milles ta avaldas kogu arhiivianestiku ning võrdles üleskirjutusi nii omavahel kui ka publitseeritud tekstidega. Hiljaaegu nägi trükivalgust Weberi artikkel Ojansuu fonogrammidest (Weber 2021).

Kraasna murraku säilinud leksika sisaldab arvukalt vene laensõnu. Tagasihoidlik osa neist pärineb vanavene keeleperioodist (VII–XIV saj; EES: 12), kuid enamik on hilisemad. Palju sõnu jääb meile teadmata, sest on küll teada, et näiteks kuude nimetused olid laenatud vene keelest (Kallas 1903: 44), kuid asjaomaseid sõnakujusid pole registreeritud.

Eesti murrete vene laensõnu on 1950. aastatel ulatuslikult uurinud Mari Must (vt Must 2000), kelle vaateväljas on teiste seas olnud ka Kraasna murraku leksika, kuid toona oli palju sellest arhiivides varjul. Siinses kirjutises käsitletakse 42 uuemat laensõna, mis Musta monograafias puuduvad. Need on üsna hilised laenud, millest rõhuv enamused leidub ainuüksi Kraasna murrakus. Eraldi uurimustes on Kraasna laensõnu seni vaadeldud väga valikuliselt (vt Ernits 2021: 163–164; Weber 2021: 371). Rohked pärisnimed (v.a *Puuzli*) jäävad kajastamata.

Ojansuu ülestähenduste foneetilise transkriptsiooni asemel on kasutatud seto kirjaviisi, kuid märgitud on palatalisatsioon. Kallasel apostroofiga märgitud ja Ojansuu poolt soomeugri transkriptsioonis esitatud katkehääliku tähistamiseks on käesolevas kirjutises kasutusel [^q]. Siinkirjutaja lisatud näidete tõlked ja muutevormide lühendid on esitatud nurksulgudes.

Kallase ja Ojansuu sõnatõlked on tavalistes sulgudes. Asterisk [*] tähistab laensõnu, mille algvormi pole noteeritud, vaid see on rekonstrueeritud. Vene sõnade rõhuline vokaal on kirjutatud poolpaksus kirjas.

Laensõnad ja nende päritolu

abedna 'hommikul või päeva esimesel poolel toimuv jumalateenistus'; *abedna* [GenSg] *saizva ära^d* 'palvuse seisavad [= on] ära'; *lätvä ab'ednale* 'lähevad palvusele' (Mets jt 2014: 282; samuti AES 202: 19; Est I: 27); *abedna* (Mets jt 2014: 297). Vrd vn *обедня* 'hommiku- või päeva esimese poole jumalateenistus' (< *обед* 'lõuna(söök)', vanas kirjaviisis *обѣдня* 'kiriklik jumalateenistus pärast *утрення*'t, liturgia' (Dal II: 660). Vn *утрення* ~ *заутрення* tähendab väga varajast jumalateenistust; õigeuskirikus nimetatakse liturgiaks armulauateenistust (VL: 612). „Lõunaeesti keelesaarte tekstides“ (Mets jt 2014) on see tõlgitud lihtsalt 'palvus'. Lähtekeele -*n* pole laensõnale üle kandunud.

gluš 'kurtus'; *gluš* (kuuro) (AES 202: 4; Est I: 4). Vrd vn *глушь* 'kurtus' (POS VII: 5, vt ka Dal I: 368).

groš 'kross (rahaühik)'; *groš* (1/2 kop.) (AES 202: 11; Est I: 13). Vrd vn *грош* 'rahaühik, mis võrdub poole kopikaga (1838–1917); pisike rahasumma; [Pl] raha' (POS VIII: 42–43). Säilinud on lähtekeele heliline klusiil, kuid *š* on asendatud häälikuga *ś*. Tõenäoliselt on rahaühiku nimetus laenatud Kraasna murrakusse mitte varem XIX sajandi teisest kolmandikust, kuigi see sõna oli tuntud juba vanavene keeles ja esines Novgorodi leetopissis XIII–XV sajandil. Lähtesõna on laenatud poola keele vahendusel saksa keelest (vrd *Grosch*), mis omakorda lähtub ladina sõnast *grossus* 'paks; suur' väljendist *denarius grossus* 'paks hõbemünt' (ESR I₄: 179–180). Seevastu ee *kross* on laenatud alamsaksa keelest (EES: 184).

***ikro** 'sääremari'; *ikro^q* (sääret) [NomPl; loetletud koos kehaosadega] (AES 202: 4; Est I: 4). Vrd vnP *укро* ~ *икро* 'kalamari; sääremari; taimevilja tuum' (POS XIII: 262; samuti SRN 12: 182; Dal II: 38). Lähtesõna esineb asjaomasel kujul üksnes Pihkva murdes, mujal on tuntud *укра*. Must (2000: 50) on käsitlenud laensõna ee *ikra*, mis on lähtunud kalamarja tähendusest.

imi 'nimi'; *imi* (= nimi) (AES 202: 10; Est I: 11); *uma imi* ['oma nimi'] (Est V: 1941). Vrd vn *имя* 'nimi; nimetus' (POS XIII: 277–278). Kraasna

sõnas on vene järgsilbi *я* asemel *i*-ga, vrd *kuuhni* 'köök' < *кухня* ja *voli* '(ülem)võim; vabadsus; suva' < *воля* (vt Must 2000: 526). Sarnastumist on võinud mõjustada põline *nimi*.

kal'ada 'jõuluaeg'; *kal'ada* (AES 202: 19; Est I: 27; Mets jt 2014: 282); *kal'ada* 'koljaada (jõulusandiks käimine)' (Mets jt 2014: 300); *tulõ tal'sipühi, tulõ kal'ada. Kal'ada mindäs Opskahõ* 'Tuleb jõulupüha, tuleb koljaada (jõulusandiks käimise aeg). Koljaada [ajal] minnakse Pihkvasse' (Mets jt 2014: 282). Vrd vnP *каледа* ~ *каляда* ~ *коляда* 'rahvakalendris jõululaupäev, vana-aastaõhtu ja kolmekuningapäeva eelne päev; vana jõulu- ja uusaasta komme; naabrite külastamine lauludega (selle eest peremehed kingivad raha ja kostitavad); tavandilaul, mida lauldi jõulude, uueaasta ja kolmekuningapäeva eelõhtul; mütoloogiline olend, koljaadalaulude peategelane; eriline maks koguduseliikmetelt vaimulike jaoks' jt (POS XV: 120–121). Nende rohkete tähenduste kõrvale sobib Kraasna tekstiga paremini Dali sõnastiku aines, vrd *коледа* ~ *коляда* 'talvisterpühad, talsipühad; Kristuse Sünni püha ning kõik päevad kuni kolmekuningapäevani' (Dal II: 137). Seega oleks täpsem *koljaada* nimetada eestipäraselt jõuluajaks. Üldslaavi päritolu vene lekseem seondub ladina sõnaga *Calendae* = *Kalendae* 'kalendid (kuu esimene päev)' (ESR II₈: 221; LES: 653).

kalist : **kalista** toonekurg'; *kal'ist* (AES 202: 25); *varõzõ^q, kalista^q siih eläze* ['siin elavad varesed [ja] toonekured'] (AES 202: 5; Est I: 6). Vrd vnP *калист* ~ *калуст* 'toonekurg'; sõna talletatud veel Peterburist (POS XIII: 423; SRN 12: 358).

kamlohha 'nudipäine lehm'; *kamlohha* (AES 202: 7; Est I: 8). Vrd vnP *камлоха* ~ *камлуха* 'nudi lehm; suure otsmikuga naisterahvas' (POS XV: 137, sub *комлоха* ~ *комлуха*); *камлуха* 'nudi lehm'; sõna on talletatud veel Tveri kubermangus, küsimärgiliselt ehk mujaltgi (SRN 14: 233). Grafeemiga *x* on tähistatud vene tugev *h*.

***kassul'**? ~ ***kasul'**? ~ ***kasuli'**? ~ ***kasuli^q**? 'vene hark- ja hõlmadravaheline adratüüp'; *kasuli^q pan'ti moro pääle üüzezt* 'harkader pandi õue peale ööseks' (Mets jt 2014: 283; ka AES 202: 20; Est I: 29); *kasuli^q [NomPl]* 'harkader' (Mets jt 2014: 300); *kasul' ol' pan't* [ader oli pandud] (SKSÄ 530/7 (a530a_07)). Vrd vnP *касуля* 'puust põllutööriist kündmiseks: tüüp atru, lusika ja rauast sahaga' (POS XVI: 5 sub *косуля*). Teistes murdesõnastikes antakse Pihkva sõna vasteks 'liik atru, mis pöörab mullakihi ühele poole' (SRN 15: 91; vt ka Dal II: 186).

Venekeelses kirjanduses kasutatakse selle adratüübi iseloomustamisel tavaliselt sõna *coxa*, mille eestikeelseks vasteks antakse 'harkader', ent etnoloog Dmitri Zelenin (1991: 41) nimetab seda ka sõnaga *плыг* 'ader'. Seda vahepealsust kajastab ka Dal (II: 176). Kraasna murrakus esineb samuti *pluuga* ja *ader* ~ *adr* (AES 202: 20, 25; Est I: 37), mida on käsitletud vaid teiste murrakute kontekstis (vt Must 2000: 271, sub *pluuk*). *Kasuli* polegi päris harkader, mille nimetus tuleneb kaheharulisest ja kahe sahaga künnipuust (vt Pärdi 1998: 87). Pigem on tegu puust hõlmadruga, millel on mulda ühele poole pöörav üks rauast hõlm. Ent Eestis XVIII sajandi lõpust alates kasutatud hõlmader, mis pärineb Lääne-Euroopast, erineb *kasuli*'st märgatavalt (vt ERL: 38). Zelenini (1991: 49–51) järgi on *косуля* tekkinud XVI sajandi lõpul või isegi XVII sajandi alguses; vene keeles nimetatakse sõnaga *косуля* kõiki ebasümmeetrilisi esemeid ja olen-deid. Setomaal *kasuli*-nimetust ei tunta, seepärast tuleb arvata, et seda adra-tüüpi hakati kasutama alles pärast ümberasumist.

Kraasna sõna lõpuosa on problemaatiline: kas see on *-l'*, *-li* või *-li^q*. Neist tõenäolisem on ehk *-li*. Võib leida näiteid, milles vene rõhujärgse silbi *я* on asendatud *i*-ga, nagu *кухни* 'köök' < *кухня* ja *voli* '(ülem)võim; vaba-dus; suva' < *воля* (vt Must 2000: 526). Teisalt on võimalik, et mitmuse-tunnus on üleskirjutuslikult kahtlane või ületaotluslik. Kolmandaks, *i* võis omaaegses kehva kvaliteediga helindis jääda teise vokaali ees kuulmata. Samuti ei esine sõnas sekundaarset geminatsiooni, või on see jäänud ehk vene terava *s*-i tõttu tajumata.

keranik '??'; *keranik* (Est V: 1935). Liide *-nik* võib viidata vene laenule. Vrd vn *Керанский край* '[Pihkva kubermangu] Audova rajooni Krapivna küla osa nimi samanimelise oja järgi' (POS XIV: 98), kuid seos selle suhte-liselt kauge asulaga on praegustel andmetel ebakindel. Siiski on võimalik, et keranikuks kutsuti sealt kandist pärit ümberasunut.

kussav : ***kuzava** 'mesitaru'; *kuzavat* [PrtSg]; *kuzavah* [IneSg]; *mehidze^q kuzavah* ['mesilased tarus']; *mehidze^q oma kuzavah* (kõik ERA I: 052); *kussav* = *кузов* = *taro* = mesipuu (Kallas 1903: 25); *mehidze^q (mehiläne) kuzavah* (Kallas 1903: 25). Juba Kallas märkis, et Kraasna lekseem on vene päritolu. Setodel esineb *kussal'* : *kusala* ~ *kussar'* : *kusara* 'taru mesilas-sülemi püüdmiseks, sülemikast; püügitaru' (SES: 133; VVM: 277), mis on ilmselt sama algupära.

Vene sõna *кузов* on polüsementiline ja tähistab peamiselt kasetohust või niinest punutud esemeid, sh igasuguseid korvitüüpe ja kotte, nõusid, hälle jm, kuid üheks tähenduseks on ka 'väike, puu otsa asetatav mesilastaru' (SRN XVI: 25–27; vt ka Dal II: 216). See on ka vene keele Pihkva murderühma sõna *кузаф* üks tähendusi: 'puukoorest punutud või õõnestatud taru mesilaste jaoks' (POS XVI: 335–336, *sub* *кузов* ~ *кузово*). Esmakordselt 1500. aastal kirja pandud lekseemi peetakse tõenäoliseks ülevõtuks tatari keelest, vrd *kozau* 'kasetohust korv' (Vasmer 1986 II: 4002). Kraasna lekseem on astmevahelduslik, milles ilmselt teise välte *ss* vaheldub *z*-ga.

lampa 'lamp'; *lampa* (Est V: 1939). Vrd vnP *лампа* 'lamp; lampaad' (POS XVI: 489). Vasmeri (II: 455) järgi tuli see sõnakuju kasutusele Peeter I ajal saksa või prantsuse keelest. XVII sajandil tarvitati poola keele mõjul sõnakuju *лямна*. Viimati mainitud keeltesse on valgusti nimetus laenatud ladina keelest, vrd *lampada* ~ *lampas* 'lamp, lühter, küünal, tõrvik', mis omakorda seondub kreeka sõnaga tähenduses 'tõrvik; (hiljem:) lampaad' (GRS: 749; LES: 659). Setodel esineb mõiste kujul *lamp'* (VVM: 338).

lisap`et 'jalgratas'; *l'isap`et* (Est V: 1942). Vrd vn *велосунед* 'jalgratas'. See sõna on XIX sajandi teisel poolel laenatud prantsuse lekseemist *vélocipède*, mis on moodustatud ladina *vēlōx* : *vēlōcis* 'kiire; kiiresti toimiv' ja *pēs* : *pedis* 'jalg' baasil (ESR I₃: 45; Vasmer I: 289; LES: 844). Kraasna sõna on poolik ja näitab metateesi.

l'uuli ~ l'uule 'äiu (väikelapse uinutamisel)'; *l'uuli* ~ *l'uule*, *mu*, *l'uuli* ~ *l'uule*, *ladzōkan* ~ *ladzōkōn!* 'Äiu, mu, äiu, lapsuke'; *l'uuli*, *mu*, *l'uuli*; 'Äiu, mu, äiu' (vt Ernits 2021: 164). Vrd vn *люли* ~ *люлю* 'väikelapse uinutamisel; lõbusate ja pummelduslaulude refrään, tavaliselt koos viimaste sõnade kordamisega' (Dal II: 290); vnP 'rahvalaulude refräänis esinev hüüdsõna', *Ах люли! Ой люлю!* (POS XVII: 284). Tegu on onomato-poetilise sõnaga (Vasmer II: 545–546). Sama päritolu on ka *lullutama* (Must 2000: 184). Setodel esineb sama päritolu *l'uu*, vrd *l'uu-l'uu*, *latsōkōnō* 'äiu-äiu, lapsekene' (SES: 173).

***magilk ~ *magilka** 'haud'; *magilka* [GenSg] (AES 202: 17; Est I: 23; Mets jt 2014: 281); *magilka* (täpsemini: *māgilka*) ~ *māgil'k'k'a* 'haud' (Mets jt 2014: 303); *magilka p'ääle* (SKSÄ 530/6 (a530a_06)); *magil'k'k'id'e* [GenPl] (AES 202: 18; Est I: 25; Mets jt 2014: 285); *mag'ilkakkānō* (AES 202: 16; Est I: 22; Mets jt 2014: 281; SKSÄ 530/6 (a530a_06)). Vrd vnP *магила* ~ *могила* = *магилка* ~ *могилка* 'haud [Dem]' (POS XVIII: 276).

Rekonstrueeritud vorm **mägil'k'k'a* on kaheti vigane. Hääliku *ä* taastamiseks pole eeskuju. *magil'k'k'id'e* palatalisatsioon on tingitud konsonantide eesvokaali *i* eelsest asendist ega kandu üle ainsuse nominatiivi. Lähtesõna on küll vähendusliitega, kuid ei muuda tähendust. Sõna *mag'ilkakkandõ* sisaldab veel omakeelset deminutiivsufiksi *-kanõ* (vt ka Weber 2021: 371). On ka Kra *haud*.

***melnits / *melnitsa** 'veski'; *m'elnidza ~ m'elnitsa pääle* [Gen Sg] (AES 202: 17; Est I: 23; Mets jt 2014: 285); *m'el'n'itsa pääle* (AES 202: 17; Mets jt 2014: 23; 285); *vaija l'eibä viijä m'elnitsa pääle* 'vaja leivavilja viia veskile (= veski peale)' (Mets jt 2014: 285). Vrd vn *мельница* 'veski; käsikivi' (POS XVIII: 141–142; Dal II 323). Lekseem puudub „Lõunaeeesti keelesaarte tekstide“ (Mets jt 2014) sõnastikuosas. Ainsuse nominatiivi lõpp on ebakindel. Kõik Musta näiteks toodud vene päritolu *tsa*-liitega substantiivid on lõpu-*a* kaotanud (Must 2000: 518, 544–545). Ent teisalt on võimalik, et hilisemates ja vähem kodunenud laenudes pole kadu jõudnud veel toimuda.

mooda 'komme'; *muistine mooda är lät's* (Kallas 1903: 71); *tsuhkna mooda* (Kallas 1903: 93); *olõ õs sidä moodat* ['ei olnud seda kommet'; PrtSg] (Kallas 1903: 98). Vrd vnP *мода* 'mood; komme; levinud elukorraldus; kord, seadus, reegel; iseloomujoon' (POS XVIII: 278–280). Üldvene sõna esineb kirjasõnas esmakordselt Peeter I ajal ja pärineb kas saksa või prantsuse vahendusel ladina keelest, vrd *modus* 'mõõt, määr; kogus; rütm: viis, laad, moodus jt' (Vasmer II: 636; LES: 721). Setos esineb kujul *muud : moodo* (VVM: 428).

***naskama / *naskōma** 'kõitma, siduma'; *ma naskõzõ* [IndPretSg1] *vihu* (Est V: 1939). Vrd vnP *наскать* 'niiti ümber või peale mähkima' (POS XX: 268). Sama sõnatüvi esineb mujalgi Venemaal, tähendades veel 'tainast rullima; tainast midagi küpsetama jms' (SRN XX: 163).

***opor / *obora** '??'; *obora^q* (varret) [*tsuvva^q* järel] (AES 202: 12; Est I: 15). Vrd vnP *абор ~ абора ~ обар* 'kokkukeerutatud või punutud kanepi- või linakimp; nõör; pastlapael; jalarätt; niinest või nõörist punutud jalats, viisud; omatehtud jalats villast, kalevist, nahast; punutud või kokkuõmmeldud vöö rõivaste peale sidumiseks; kalapüügivõrk; kotikujuline võrk lati otsas; koonusekujulise karkassiga kalapüügivahend, millel on lehterja suudmega võrk' (POS XXII: 294–296, *sub* *обора*). Kraasna lekseemi tähendus pole kindlalt teada (ehk pastlapael), sest lähtesõnal on Pihkva murdes,

rääkimata kaugematest keelekujudest, mitu väga erinevat tähendust, mis seostuvad nimisõnaga *обор* 'ühte kohta kokkukorjamine' ja verb *обирать* 'koguma ühte kohta' (Dal III: 602; vt ka SRN 22: 172). Mitmusevorm ehk piirab kalapüügivahendi nimetuse võimalust. Samast lähtetüvest pärineb ka ee *abar* (Seto *apar*) ~ *abarits* 'kolmekordne kalavõrk', is *apara(verkko)* ja vdj *apara-võrkko* (Must 2000: 19–20; VVM: 38). Teisalt on ainult Setomaal tuntud sarnane *opar* : *obara* 'linnasejahukört', millel on hoopis teine algupära (vt Must 2000: 227).

образ tõenäoliselt: 'ikoon; pühapilt'; *образ* (Kallas 1903: 125). Vrd vnP *образ* 'pühapilt; ikoon; ikooninurk; [PI] eraldusmärk, nt medal' (POS XXII: 327–328). Vene murretes leidub palju teisigi tähendusi, nagu 'välimus; portree jt', kuid leksikograaf Vladimir Dal on maininud, et tema eluajal oli sõna enim tuntud ikooni tähenduses (Dal III: 633).

paabõtsõmma ~ paab'õtsõmma 'sünnitusabi andma'; *paab'õtsõmma* (SKSÄ 530/5 (a530a_05)); **paabõt'õtsõmma* 'sünnitusel abistama' (Mets jt 2014: 304); *paabõt'õs* (AES 202: 14; Est I: 18); *paabõt'õs* 'andis [sünnitus]abi' (Mets jt 2014: 277); *paabjt'õs* (Est I: 18); *paabts*' (SKSÄ 530/5 (a530a_05)). Vrd vn *бабу́ть* 'sünnitusabi andma; arstima; posima' (Dal I: 35); vnP *бабу́ть* 'sünnitusabi andma' (POS I: 82). Verb tuleneb substantiivist *баба* 'eit; vanaema' (vt ka Must 2000: 228).

padarožõi 'surnule pihku pistetav palve'; *padarožõj* (SKSÄ 530/6 (a530a_06)). Vrd vn *подоро́жная* ~ *подоро́жное* 'paberile kirjutatud palve, mis pannakse surnule pihku' (SRN 28: 121, 122); *падаро́жная* 'paberileht matuserituaalis pühapildi või palvega, mis pannakse surnule kätte ja taskusse; kitsas pabeririba matuserituaalis palvega, mis pannakse surnu laubale; väike pärg' (POS XXVIII: 193, *sub подоро́жная*). Suhteliselt pika sõna omandamisel on kaotsi läinud rõhulise silbi järgse konsonantühendi tagaosa.

pahl'opka 'vedel toit, supp, okroška'; *pahl'opka* 'leem' (Mets jt 2014: 304); *paxl'opkat* [PrtSg] (AES 202: 19; Est I: 27); *nakka pahl'opkat šüümä* 'hakkan leent(?) rüüpama' (Mets jt 2014: 283). Vrd vn *похлёбка* 'uhhaa, kalasupp; okroška, külmsupp, mille valmistamisel lisatakse veele kartulit, sibulat jm [ka vnP]' (SRN XXX: 349–350); 'igasugune vedel toit, mida helbitakse süüa lusikaga' (Dal III: 378). Metsa jt (2014) tõlge 'leem' jätab kahetise mulje, sest see tähendab nii vedelat suppi kui ka toidu keeduvedelikku (EKS III: 81).

pat`om 'pärastrapoole; arvatavasti'; *pat`om* (Est V: 1953); *pat`om*, *parhiltki jelläv* (= on elossa) ['praegugi elus'] (Est V: 1942). Vrd vn *nomom* 'päraست seda, pärastrapoole (ka vnP); arvatavasti' (SRN XXX: 291; Dal III: 368).

patva^q 'aiataimede pealsed; peet'; *patva^q* (свёкла) (AES 202: 3), (puna-juuri) (AES 202: 4), („ботва“ (AES 202: 25; Est I: 3, 39)). Vrd vnP ботва ~ ботва 'aiataimede varred ja lehed; peet; külmtoit kaljast ja rohelisest köögiljust' (POS II: 133, *sub* ботва ~ ботьва; vt ka Dal I: 121). Laenamise järel on vene mitmuslikule substantiivile lisatud veel pluuraltunnus.

pelenik 'uue rõivaeseme kandja'; *pelenik* (Est V: 1949). Vrd vnP *беленик* 'see, kes oli pannud selga uue palitu või pähe uue mütsi', nt *Иванушка б., На нем шапка новая* 'I. b., tal on peas uus müts' (rahvalaulust) (POS I: 159). SRN II: 209 kordab sama. Lähtesõna ongi säilinud vaid rahvalaulus.

praveedatamma, vt veedatamma ~ veedotamma.

***prolob / *proloba** 'jääauk'; *proloba* (Est V: 1949; ES MT 224: 2); *prolob* : *proloba* 'jääauk' (Mets jt 2014: 305); *proloba* [GenSg] *manu* (Mets jt 2014: 291) 'jääaugu juurde'. Vrd vnP (ainuüks) *пролоба* 'jääauk' (SRN XXXII: 173). Seepärast pole kindel, et Kraasna sõna nominatiivis on toimunud lõpukadu, ehkki vene murretes on talletatud *пролуб* 'jääauk, ava jääs, mis on tehtud vee saamiseks, jootmiskohaks või pesu pesemiseks' (Dal III: 512). Vene sõnad on arenenud lekseemist *порубь*, mis koosneb eesliitest *про-* 'läbi' ja verbi *рубить* 'raiuma' tuletisest.

***pukk : *puka** '(õle)kubu'; *pukk* : *puka* '(õle)kubu' (Mets jt 2014: 305); *pukka* [IIISg] (AES 202: 17; Est I: 23); *köödä pukka* 'köidan kuppu' (Mets jt 2014: 285). Vrd vn *пук* 'viljavihk; kimp; pihk, pihutäis; sületäis' (Dal III: 558). Se *pukk* : *puka* 'võrgukäba' (SES: 251) on samuti vene laene, kuid puudub Mustal.

Puuzli ~ Puuzlik : Puuzligu 'maajumala nimi'; *Puuzli oleva maajumala^q* (Kallas 1903: 79), *Pühä Puuzli* (*ibid.*: 80); *Puuzlik* 'maajumala nimi' (*ibid.*: 67); *Puuzlik* on pärisnimi (*ibid.*: 79); *Puuzligule* [AIIISg] (*ibid.*); *Pühä Puuzlikanõ* (= jumala) [Dem] (AES 202: 12; Est I: 15); *pühä Puuzlikaze* (Kallas 1903: 78) [GenSg / NomPl]. Vrd Se *puusli* ~ *puusle* ~ *puustli* 'pühapilt, ikoon; kaitsepühak' (SES: 254–255; VVM: 579). Sõna päritolu pole selge, kuid leidub arvamusi, et see on laenatud mõnest vene lekseemist, nagu *апостол* 'apostel', *посол* 'saadik, läkitatu' või *божий лик* 'jumalanägu, -kuju' (EES: 397). See on üsna tõenäoline, *t*-hääliku tõttu eriti

апостол, vrd Se *puustli*. *k*-sufiksiga *puuslik* '(eba)jumalakuju; jumaldata, ebajumal' puudub VMSis, kuid on jõudnud kirjakeelde (EKS IV: 518).

***pärrin** : **pärinä** 'sulgmadrats?'; *Pärrinit* (= перины, padjad) *tetta* ['teha']; / *Mis noide* ['nonde'] *pärinidega*? (Kallas 1903: 110 (laul 6: 30, 31)). Vrd vn *перина* 'sulgmadrats; sulgkott' (Dal III: 103); *перина* 'mõrsja kaasavara'; *перинник* 'sulgvoodi; madrats' (SRN XXVI: 282), need sõnad tulenevad substantiivist *непо* 'sulg' (Vasmer III: 241).

skoba '??'; *skoba?* [Ojansuu küsimärk] (Est V: 1939). Vrd vn *скоба* ~ *скоба*, millel on üle tosina tähenduse raudkonksust linnu ja ahne inimeseni. Sama päritolu on eesti *koba* 'raudklamber; kõver puu jääalusel võrgu-püügil; (saapa) kontsarauad [Pl; Se]' (Must 2000: 111). Kraasna lekseemi lähtesõna on olnud rõhuga algussilbil.

***stõrva** 'raibe, raip'; *us'tõrva* [sellele järgneb: *mäne om!* 'missugune on!'] (Est V: 1951). Vrd vn *стерва* ~ *стерво* 'lõpnud looma korjus; raisk, raibe; lojus' (Dal IV: 331; SRN XLI: 146). Võidi ehk kasutada sõimu-sõnana koos interjektsiooniga *oh* ~ *uoh* ja seostada eesti lekseemiga *tõrva*.

sugai 'sugai, eriline pluus või jakk'; *sugaj* (*уызай*) *rüü* ['rüü'] *pääl* (Kallas 1903: 28). Vrd vnP jt *уызай* 'kalevist, sitsist, siidist või isegi brokaadist lühikeste hõlmadega, käistega jakk; soe jakk; jt' (Dal IV: 667). Päribest turgi sõnast *trg čoha* 'pikk kaftan' (Vasmer IV: 483).

sofs'em 'täiesti'; *so fsem* (Est V: 1948). Vrd vn *совсем* 'valmis, täiesti, täielikult' (Dal IV: 262). Kraasna sõna esisilbi *o* pole ootuspärane, sest Pihkva murderühmas peaks rõhutus silbis esinema *a*.

štob ~ **štobõ** 'selleks et'; *štob* (Mets jt 2014: 288); *štobõ* (AES 202: 22; Est I: 33; Mets jt 2014: 284; SKSÄ 502/17(a502b_03)). Vrd vn *чтобы* 'selleks et' (Dal IV: 628).

telega 'vanker'; *t'elega* (AES 202: 20; Est I: 30). Vrd *телега* 'mitmesugust liiki lihtne talupoja või postijaama veok aistega' (Dal IV: 406).

tšalgovik 'hõberubla'; *t'šalgovikka* 'hõberubla' (Mets jt 2014: 309); *kolkümend* ['kolmkümmend'] *t'šalgovikka* (= ruublit) [PrtSg] *and'* ['andis'] (AES 202: 27; Est I: 41; Mets jt 2014: 289). Vrd vn *цѣлковик* 'hõberubla' (Dal IV 1882: 594). Lähtesõna ei toeta „Lõunaeesti keelesaarte tekstide“ (Mets jt 2014) sõnastikus esitatud nimetavalist sõnakuju ja on partitiivis. Esimese silbi *a* on laenatud Pihkva murderühma sõnakujust. Seal on rõhueelses silbis toimunud häälikumuutus *e* > *я* (*a*), nt Se *tšaposka*^a 'hõbeketid' < *цепочка* (Must 2000: 517).

tuožõ 'samuti, ka'; *tuožõ* (Est V: 1943). Vrd vn **тоже** 'samuti, ka' (Dal IV: 420).

?***vaav** / ***vaava** : ***vaava** / ***vaavi** 'haige; valus'; *hoitke* [...] *vaavist hambist* [loitsus] (Kallas 1903: 78) Vrd vn *вава* 'valus' (lastekeelne) (Dal I: 161); 'haige koht, vigastus; valus (laste keeles)' (SRN IV: 7). Tõenäosust vähendab see, et sõnaraamatud märgivad lekseemi kasutamist üksnes Lõuna-Venemaal.

vaina 'sõda'; *ol'* ['oli'] *suur vaina* (AES 202: 2); *vainaga* [ComSg] (AES 202: 2, 10; Est I: 11). Vrd vnP *война* 'sõda; lahingukoht; rinne; lahing; kaklus' (POS IV: 102–103, *sub* война). Vene sõna on laenatud ka karjala keeltesse (Kalima 1952: 187).

varona 'vares'; *varona* (varis?) (AES 202: 3; Est I: 3). Vrd vn *ворона*, P *варона* 'vares; tõllmokk' (Dal I: 248; POS IV: 155). Kraasna murdes oli kasutusel ka *varõs* (AES 202: 10, 25; Est I: 12, 38).

veedatamma ~ **veedotamma** 'külastama, vaatama tulema'; *veedotamma* : *v'eedota*^a 'külastama, vaatama tulema' (Mets jt 2014: 310); *tulõ pia* : *veedotamma timmää kiäki* 'tuleb teda keegi vaatama' (Mets jt 2014: 280); *Tulõõ pra: veedotamma* [...] (AES 202: 16); *praveedattamma* (SKSÄ 530/6 (a530a_06)); *Tulõõ praveedattamma* [...] (Est I: 21). Vrd vn *приводать* 'teada saada, välja uurima; külastama hüvastijätuks või selleks, et saada teada käekäigu kohta' (Dal I: 338; Dal III: 492). „Lõuna-eessti keelesaarte tekstides“ (Mets jt 2014) esitatud sõnakuju tuleneb ilmselt sõna ebaõigest väljalugemisest. Mustal (2000: 250) esineb samatüveline *Se praveedatama* ~ *veedatama* 'pihile võtma; pihtima' (< *поведовать* 'teadustama, jutustama').

Kokkuvõtteks

Käsitletud vene laensõnades ilmneb Pihkva murderühma erijooni (rõhutu silbi *a* jt). Pikemate sõnade omandamisel on tekkinud moonutusi. Rõhk on nihkunud esimesele silbile, v.a *pat`om* ja *sofs`em*. Noomenite algvormi puudumine ei võimalda enamasti otsustada, kas vene *a*-lõpuliste lekseemide laenamise järel on toimunud lõpukadu või mitte. Enamik 42 laensõnast on substantiivid, mida on arvult 33 (79%). Kõige rohkem (7) on majandustegevusega seotud lekseeme: *kamlohha*, *kassul'*, *kussav*, *melnits(a)*, *patva*^a, *pukk* ja *telega*. Esemenimetuste alla paigutuvad *lampa*,

lisapet, pärrin ja sugai. Inimesega saab siduda omavahel mitte eriti kokku kuuluvad *ikro, pelenik, pahl' opka, imi, mooda* ja ehk ka *vaina*. Usundiga on seotud *abedna, kal' ada, magilka, obraz, padarožõi, Puuzli ~ Puuzlik*. Looduslike objektide (sh linnu-) nimetusteks saab pidada *gluš, kalist, prolob(a)* ja *varona*. Rahamõõtühikud on *groš* ja *tšalgovik*. Neli substantiivi jäävad rühmitamata tundmata või ebakindla tähenduse pärast: *keranik, opor / obora, skoba* ja *stõrva*. Muid sõnaliike on väga vähe, kokku üheksa (21%): tegusõnad *naskama, paabõtsõmma, veedatamma*; küsitav omadussõna *vaav(a)*; määrsõnad *pat`om, sofs`em* ja *tuozõ* ning hüüdsõna *l`uuli* ja sidesõna *štob(õ)*.

Lühendid

All – allatiiv, Com – komitatiiv, Dem – deminutiiv, ee – eesti, Gen – genitiiv, Ill – illatiiv, Ind – indikatiiv, Ine – inessiiv, Nom – nominatiiv, P – vene keele Pihkva murderühm, Pl – pluraal, Pret – preteeritum, Prt – partitiiv, Se – Seto, Sg – singular, vn – vene

Arhiivimaterjalid

AES 202 = Akadeemilise Emakeele Seltsi ülevaated. Häälikuloolisi andmeid ja tekste Kraasna murdest; Heikki Ojansuu [1938]. Tallinn: Eesti Keele Instituut. <http://emsuka.eki.ee/view/book/175/0>.

ERA I = ERA Kallas M4: 1. Oskar Kallase materjalid. 1901. Tartu, Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Rahvaluule Arhiiv

ES MT 224 = Emakeele Seltsi murdetekstid. Kraasna murdetekste ja muid märkmeid. Kopeeritud Heikki Ojansuu 1911. või 1912. a. reisu ülestähendustest. Tallinn: Eesti Keele Instituut. <http://emsuka.eki.ee/view/book/78/0>.

Est I = Estonica I. Helsinki, Suomen Kirjallisuuden Seura, Heikki Ojansuun arkisto. Masinakirjakoopia (1939) Heikki Ojansuu 1914. aasta AES 202 materjalidest.

Est V = Estonica V. Helsinki, Suomen Kirjallisuuden Seura, Heikki Ojansuun arkisto. Masinakirjakoopia (1939) Heikki Ojansuu 1911/1912. aasta AES 202 materjalidest.

SKSÄ 502/17 = Perinteen ja nykykulttuurin kokoelman äänitteet. Heikki Ojansuu [1914]. Ümberlindistatud alates 1963 ja 1980. aastatel. Soome Kirjanduse Seltsi heliarhiiv.

SKSÄ 530/5–7 = Perinteen ja nykykulttuurin kokoelman äänitteet. Kogunud Armas Otto Väisänen [Heikki Ojansuu]. 1914. Ümberlindistatud alates 1963 ja 1980. aastatel. Soome Kirjanduse Seltsi heliarhiiv.

Kirjandus

- Dal I–IV** = Владимир Даль 1880–1882. Толковый словарь живого великорусского языка 1–4. 2. издание, исправленное и значительно умноженное по рукописи автора. Санкт-Петербург: М. О. Вольф.
- EES** = Iris Metsmägi, Meeli Sedrik, Sven-Erik Soosaar (koost ja toim) 2012. Eesti etümoloogiasõnaraamat. Tallinn: Eesti Keele Instituut, Eesti Keele Sihtasutus. <http://www.eki.ee/dict/ety/>.
- EKS III** = Eesti keele seletav sõnaraamat 3, *L–O*, 2009. 2., täiendatud ja parandatud trükk. Toim Margit Langemets, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veskis, Ülle Viks, Piret Voll. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- EKS IV** = Eesti keele seletav sõnaraamat 4, *P–R*, 2009. 2., täiendatud ja parandatud trükk. Toim Margit Langemets, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veskis, Ülle Viks, Piret Voll. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- EMS IV** = Eesti murrete sõnaraamat IV₂₀. *lahi – laulurästas*. Toim Mari Kendla, Vilja Oja, Mari-Epp Tikkonen, Jüri Viikberg. Tallinn: Eesti Keele Instituut, 821–1032.
- ERL** = Gea Troska, Ants Viires, Ellen Karu, Lauri Vahtre, Igor Tõnurist 1995. Eesti rahvakultuuri leksikon. Koost ja toim Ants Viires. Tallinn: Entsüklopeediakirjastus.
- Ernits, Enn 2021**. Kraasna rahvalaulude sõnavarast. – Tartu Ülikooli Lõuna-Eesti keele- ja kultuuriuringute keskuse aastaraamat 19–20. Toim Eva Saar, Karl Pajusalu, Mart Velsker. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 152–177.
- ESR I₁₋₅–II₆₋₉** = Этимологический словарь русского языка I₁₋₅–II₆₋₉. К. Под руководством и редакцией Н. В. Шанского. Москва: Издательство Московского университета, 1963–1999.
- GRS** = А. Д. Вейсман 1899. Греческо-русский словарь. 5-е издание. Санкт-Петербург: А. Д. Вейсман.
- Kalima, Jalo 1952**. Slaavilaisperäinen sanastomme. Tutkimus itämerensuomalaisten kielten slaavilaisista lainasanoista. (= Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimintuksia 243.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kallas, Oskar 1903**. Kraasna Maarahvas. Äratrükk ajakirjast Suomi. Helsingi: Soome Kirjanduse Seltsi trükikoda.
- LES** = Richard Kleis, Ülo Torpats, Lalla Gross, Heinrich Freymann 2002. Ladina-eesti sõnaraamat. 2., täiendatud ja parandatud väljaanne. Tallinn: Valgus.
- Mets, Mari, Anu Haak, Triin Iva, Grethe Juhkason, Mervi Kalmus, Miina Norvik, Karl Pajusalu, Pire Teras, Tuuli Tuisk, Lembit Vaba 2014**. Lõunaeeesti keelesaarte tekstid. (= Eesti murded IX.) Toim Ellen Niit. Tallinn: Eesti Keele Instituut, Tartu Ülikool.
- Must, Mari 2000**. Vene laensõnad eesti murretes. [Tallinn:] Eesti Keele Sihtasutus.
- POS I–XXVIII** = Псковский областной словарь с историческими данными 1–28, 1967–2020. Ленинград: Издательство Ленинградского университета.

- Pärdis, Heiki 1998.** Talumajandus. – Eesti rahvakultuur. Koost ja toim Ants Viires ja Elle Vunder. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 73–120.
- SES** = Saar, Eva, Paul Hagu, Inge Käsi, Maeve Leivo, Hanna Pook, Karl Pajusalu 2020. Seto eripärase sõnade sõnaraamat. Toim Eva Saar, Jüri Viikberg. Tartu, Tallinn: Emakeele Sihtasutus. <http://www.eki.ee/dict/setoeri/>.
- SRN I–LII** = Словарь русских народных говоров 1–52, 1965–2021. Ленинград, Санкт-Петербург: Институт русского языка (1–28); Институт лингвистических исследований (29–52).
- Zelenin 1991** = Д. К. Зеленин 1991. Восточнославянская этнография. Этнографическая библиотека. Перевод с немецкого Л. Д. Цивинной. Москва: Наука.
- Vasmer I–IV** = Макс Фасмер 1986–1987. Этимологический словарь русского языка 1–4. 2е издание, стереотипное. Москва: Прогресс.
- VL** = Eduard Vääri, Richard Kleis, Johannes Silvet 2006. Võõrsõnade leksikon. 7., parandatud ja täiendatud trükk. Toim Kristjan Jaak Kangur, Ruth Laane, Sirje Laidre, Mare Lõokene, Sirje Ootsing. Valgus.
- VMS II** = Väike murdesõnastik, II, 1989. Toim Valdek Pall. Tallinn: Valgus.
- VVM** = Käsi, Inge (koost) 2011. Vanapärase Võru murde sõnaraamat. Rõuge, Vastseliina, Setu. Toim Helmi Neetar. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Weber, Tobias 2016.** Kraasna – The state of documentation and description of an extinct South Estonian dialect. Unpublished Bachelor thesis. Ludwig-Maximilians-Universität München. https://www.dropbox.com/s/d09k096k00lsf62/Arbeit_Anhang3.pdf.
- Weber, Tobias 2021.** A linguistic analysis of Heikki Ojansuu’s phonograph recordings of Kraasna. – Uurimusi lõunaestlaste keelesaartest / Studies on the South Estonian language islands (Leivu, Lutsi, Kraasna). Toim Uldis Balodis, Karl Pajusalu (= Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri = Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics 12 (2)). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 343–390.

Enn Ernits: Russian loanwords in the Kraasna dialect

The paper deals with Russian loanwords found in the Kraasna dialect spoken in the Pskov region. The Russian loanwords of Estonian dialects, including the Kraasna dialect, were extensively studied by Mari Must (2000) in the 1950s. The present paper examines 42 loanwords with a limited spread that are missing in Must’s monograph. They exemplify some peculiarities of the Pskov dialect group (e.g. the unstressed syllable *a*). Some changes have occurred in the adaptation of longer words;

for example, stress has usually shifted to the first syllable. The majority of Russian loanwords in the Kraasna dialect are nouns (33 or 79%). The largest number (7) are lexemes related to economic activities, such as *kussav* 'beehive', *melnits(a)* 'mill', and others. The object names include *lampa* 'lamp', *lisapet* 'bicycle', and others, while e.g. *ikro* 'calf' refers to the human body. Religious associations include *kal'ada* 'Christmas time', and the names of natural objects e.g. *kalis* 'stork'. Monetary units are *gros'* 'small coin' and *ts'algovik* 'silver rouble'. The nouns *keranik*, *opor*, *skoba* and *stõrva* remain ungrouped due to their uncertain meaning. There are in total only nine (21%) loan words that represent other word classes, including the verbs *naskama* 'to bind', *paabõts'õmma* 'to aid at birth', *veedatamma* 'to visit'.

Enn Ernits: Kraasna murragu vinne lainsõnost

Kirotusõn kaias Pihkvamaal kõnõldun Kraasna murrakun löüdüvit vinne lainsõnno. Eesti murdidõ, sh Kraasna murragu vinne lainsõnno om 1950. aastil lähämbähe uurnuq Mari Must (2000). Seon kirotusõn om kaemisõ all 42 ahtahe levinüt lainsõnna, midä Musta monograafiast lövvä-äi. Nain om nätäq Pihkva murdõrühmä tunnusjuuni (rõhulda silbi *a* jt). Pikembide sõnno opmisõ man om sündünüq moonutuusi, näütüses om rasõhus hariligult nihkunuq edimädse silbi pääle. Inämbüs Kraasna murragu vinne lainsõnost ommaq substantiiviq (33 ehk 79%). Kõgõ inämb (7) om majandustegemiisiga kõüdetüid leksiime, nigu *kussav* 'mesitaro', *melnits(a)* 'veski' jt. Asjo nimitüisi ala q käüväq *lampa* 'lamp', *lisapet* 'jalgratas' jt. Inemisega saa kõütäq *ikro* 'seeremari' jt. Usoga om kõüdet näütüses *kal'ada* 'jouluaig'. Luudusõ ala kuuluvis nimitüisis saa pitäq *kalist* 'toonõkurg' jt. Rahamõõdoq ommaq *gros'* 'kross' ja *ts'algovik* 'hõpõruubli'. Substantiiviq *keranik*, *opor*, *skoba* ja *stõrva* jääseq uma kimmüseldä tähendüse peräst rühmist vällä. Muid sõnaliikõ om lainõst kokko õnnõ ütesä (21%), sh tegosõnaq *naskama* 'kõütmä', *paabõts'õmma* 'sünnütüsapi andma', *veedatamma* 'külän käümä'.